

Libris .RO

Respect pentru oameni și cărți

A D O L F O B I O Y
C A S A R E S

Invenția lui Morel

Traducere din limba spaniolă
TUDORA ȘANDRU-MEHEDINȚI



PROLOG

Pe la 1882, Stevenson a constatat că cititorii britanici disprețuiau oarecum aventurile, considerând că este mult mai ingeniros să plăsmuiescă un roman fără subiect, sau cu un subiect nesemnificativ, atrofiat. José Ortega y Gasset – în *Dezumanizarea artei*, 1925 – încearcă să analizeze disprețul remarcat de Stevenson și decretează, la pagina 96, că „e foarte dificil să poți inventa astăzi o aventură capabilă să intereseze sensibilitatea noastră superioară“, și la pagina 97, că această invenție „este, practic, imposibilă“. În alte pagini, ca în aproape toate celelalte de fapt, pledează pentru romanul „psihologic“ și este de părere că plăcerea aventurilor e inexistență sau infantilă. În mod cert, aceasta este opinia comună în 1882, în 1925 și chiar în 1940. Unii scriitori (între aceștia îmi face plăcere să-l includ

pe Adolfo Bioy Casares) găsesc că sunt îndreptăți să fie de altă părere. Voi rezuma aici motivele acestui dezacord.

Primul (nu vreau să-i evidențiez și nici să-i minimizez aerul de paradox) este rigoarea intrinsecă a romanului de aventuri. Romanul „psihologic“ tinde să fie o relatare. Rușii și discipolii rușilor au demonstrat, până la sajietate, că niciun personaj nu e plauzibil: sinucigași fericiti, criminali binevoitori, ființe care se adoră într-atât, încât ajung să se despartă pentru totdeauna, delatori din feroare sau din smerenie... Această libertate deplină ajunge până la urmă să fie totuna cu dezordinea deplină. Pe de altă parte, romanul „psihologic“ se vrea și un roman „realist“: preferă să uităm caracterul său de artificiu verbal și face din orice zadarnică precizare (sau din orice vană imprecizie) o nouă tușă verosimilă. Există pagini, există capitole din opera lui Marcel Proust de o neverosimilă inventivitate, în privința cărora, fără să ne dăm seama, ne resemnăm, aşa cum o facem cu tot ceea ce e insipid și nefolosit în fiecare zi. Romanul de aventuri, în schimb, nu-și propune o redare întocmai a realității: este un artificiu care nu suportă

nicio parte nejustificată. Teama de a nu cădea în greșeala simplei varietăți succesive din *Măgarul de aur*, din cele șapte călătorii ale lui Simbad, sau din *Don Quijote* îi impune un subiect riguros conceput.

Am invocat un motiv de ordin intelectual; există altele cu caracter empiric. Toți susțin cu tristețe că secolul nostru nu este capabil să urzească intrigi interesante; nimeni nu se încumetă să arate că, dacă secolul nostru are vreo supremăție față de cele de dinainte, aceasta constă tocmai în elaborarea intrigii. Stevenson este mai pasionat, mai divers, mai lucid, poate chiar mai vrednic de prietenia noastră absolută decât Chesterton; însă subiectele pe care le prezintă sunt inferioare. De Quincey, în plăsmuirea minuțioasă a nopților de groază, s-a cufundat în miezul labirinturilor, dar nu și-a concretizat impresia cu ale sale *unutterable and self-repeating infinities*¹, în plăsmuire comparaibile cu cele ale lui Kafka. Ortega y Gasset remarcă, pe drept cuvânt, că „psihologia“ lui Balzac nu ne satisfacă; trebuie să constatăm același lucru și cu privire la subiectele sale. Shakespeare, Cervantes agreează

¹ Infinități inexprimabile și autorepetabile (n.tr.)

ideea paradoxală a unei fete care reușește să treacă drept bărbat fără ca frumusețea ei să pălească; pe noi însă, aceasta nu ne convinge... Cred că sunt eliberat de orice superstiție de modernitate, de orice iluzie că ieri diferă profund de astăzi sau că va fi cu totul altfel mâine; consider însă că nicio altă epocă nu dispune de romane cu un subiect atât de minunat ca *The Turn of the Screw* („O coardă prea întinsă“), *Der Prozess* („Procesul“), *The Invisible Man* („Omul invizibil“), *Le Voyageur sur la Terre* („Călătorul pe Pământ“), precum acesta pe care l-a creat, la Buenos Aires, Adolfo Bioy Casares.

Ficțiunile de natură polițistă – alt gen tipic al acestui secol care nu poate inventa subiecte – descriu fapte misterioase pe care, apoi, un fapt rațional le justifică și le ilustrează; Adolfo Bioy Casares rezolvă în chip fericit în aceste pagini o problemă poate și mai dificilă. Înfățișează o odisee de miracole cărora pare să nu li se potrivească altă cheie decât halucinația sau simbolul, și pe care le descifrează desăvârșit printr-un singur postulat fantastic, dar nu și supranatural. Teama de a nu cădea în capcana unor revelații premature sau fragmentare îmi interzice analiza subiectului și a multor

calități rafinate ale realizării artistice. Mă mulțumesc să declar că Bioy inovează sub aspect literar un concept respins de Sfântul Augustin și de Origene, justificat de Louis Auguste Blanqui și redat cu remarcabilă muzicalitate de Dante Gabriel Rossetti:

*I have been here before,
But when or how I cannot tell;
I know the grass beyond the door,
The sweet keen smell,
The sighing sound, the lights around the shore...¹*

În literatura spaniolă, sunt puțin frecvente, ba chiar foarte rare, operele de inspirație rațională. Clasicii au cultivat alegoria, exagerările satirei și, câteodată, simpla incoerență verbală; dintre lucrările recente nu-mi amintesc decât o povestire din *Forțele straniilor*² și una de Santiago Dabóve³, pe nedrept uitat.

¹ „Fost-am cândva, aici, odinioară
Dar nu pot spune cum și când;
Mi-s cunoscute iarba de afara
Mireasma-i dulce, suspinând
Freamătușul țărmului, luminile-i pe seară.“

² Volum de povestiri fantastice al scriitorului argentinian Leopoldo Lugones (1874-1938) (n.tr.)

³ Scriitor argentinian (1889-1951), autorul volumului de povestiri *Moartea și vesmântul său* (n.tr.)

Invenția lui Morel (al cărei titlu face aluzie, cu afecțiune filială, la Moreau, un alt inventator insular) transpune pe meleagurile noastre și în limba noastră un gen nou. Am discutat cu autorul amănuntele intrigii, am recitat cartea; nu mi se pare o inexactitate sau o hiperbolă să o calific drept perfectă.

JORGE LUIS BORGES
Buenos Aires, 2 noiembrie 1940

Astăzi, pe insulă, s-a produs un miracol: vara a venit mai devreme. Am pus patul lângă bazinele de înot și m-am scăldat, până foarte târziu. Nu era chip să dorm. Dacă stăteam afară, două sau trei minute erau de ajuns pentru a preface în sudoare apa care trebuia să mă protejeze de căldura însăși-mântătoare. În zori m-a trezit un fonograf. Nu m-am putut întoarce la muzeu, să-mi cau lucrurile. Am fugit spre râpe. Stau în sudul insulei, în partea cea mai joasă, printre plante acvatice, înnebunit de țânțari, cu apa mării sau a unor râuri murdare până la mijloc, conștient că mi-am anticipat în mod absurd fuga. Cred că oamenii aceia n-au venit să mă caute; poate că nici nu m-au văzut. Dar îmi urmez destinul; sunt lipsit de orice, izolat în spațiul cel mai îngust, mai nelocuibil de pe insulă; în mlaștinile

pe care marea le face să dispare o dată pe săptămână.

Scriu toate astea pentru a lăsa o mărturie despre miracolul potrivnic. Dacă în câteva zile nu mor încat sau luptând pentru libertatea mea, sper să scriu un *Tratat de apărare în fața supraviețuitorilor* și un *Elogiu lui Malthus*. Îi voi ataca, în aceste pagini, pe cei care secătuiesc selvele și deșerturile; voi demonstra că lumea, prin perfecționarea poliției, a documentelor, a jurnalismului, a radiotelefoniei, a vămilor, face ireparabilă orice eroare judiciară, fiind un infern absolut pentru cei urmăriți. Până acum, n-am putut scrie decât această foaie pe care ieri n-o prevedeam. Câte sunt de făcut pe insula asta solitară! Cât de neînvinsă e tăria lemnului! Cât de necuprins e spațiul față de zborul păsării!

Un italian, care vindea covoare la Calcutta, mi-a dat ideea să vin aici; mi-a spus (pe limba lui):

— Pentru un fugar, cum ești dumneata, există un singur loc pe lume, însă în locul acela nu se poate trăi. Este o insulă. Oameni albi au construit, prin 1924, un muzeu, o capelă, un bazin de înot. Lucrările sunt terminate și părăsite.

L-am întrerupt; aveam nevoie de ajutorul lui pentru călătorie. Negustorul a spus mai departe:

— Nici pirații chinezi, nici vasul alb al Institutului Rockefeller nu ajung acolo. Este focarul unei boli încă misterioase, care ucide din exterior către interior. Unghiile și părul cad, pielea și corneele ochilor mor, iar trupul mai trăiește opt, cel mult cincisprezece zile. Membrii echipajului unui vapor care eșuase pe insulă erau jupiți, chei, fără unghii – morți de-a binelea – când i-a găsit crucișătorul japonez *Namura*. Vaporul a fost scufundat cu lovitură de tun.

Însă viața mea era atât de cumplită, încât am hotărât să plec... Italianul a vrut să mă convingă să mă răzgândesc; totuși am reușit să-l fac să mă ajute.

Azi-noapte, pentru a nu știu câtă oară, am dormit pe insula asta pustie... Mă întrebam, văzând clădirile, cât să fi costat aducerea pietrelor, cât de ușor ar fi fost să se facă un cupitor pentru cărămizi. Am adormit Tânăr, iar muzica și strigătele m-au trezit în zori. Viața de fugar m-a făcut să am un somn ușor: sunt sigur că n-a sosit niciun vapor, niciun aeroplan, niciun dirijabil. Totuși, pe neașteptate, în

noaptea apăsătoare de vară, pajiștile de pe colină s-au umplut de lume care dansează, se plimbă și se scaldă în bazin, ca niște vilegiaturiști care petrec de multă vreme un sejur la Los Teques sau la Marienbad.

*

Din mlaștinile cu ape amestecate văd înaltul colinei și vilegiaturiștii care locuiesc la muzeu. Din pricina apariției lor inexplicabile aş putea crede că sunt efectul căldurii de azi-noapte asupra creierului meu. Aici însă nu e vorba de halucinații și nici de imagini: sunt oameni adevărați, cel puțin la fel de adevărați ca mine.

Sunt îmbrăcați în haine ca aceleia care se purtau acum câțiva ani: eleganță care dezvăluie (mi se pare) maximă frivolitate; totuși trebuie să recunosc că acum e ceva obișnuit să ne minunăm de magia trecutului apropiat.

Cine știe oare de ce, fiind condamnat la moarte, îi privesc neîncetat, fără să mă pot stăpâni? Dansează pe pajiștile de pe colină, pline de vipere. Sunt dușmani inconștienți care, pentru a auzi *Valencia* și *Tea for Two* – un fonograf extrem de puternic face ca melodii să acopere zgomotele vântului și ale

mării –, mă lipsesc de tot ceea ce m-a costat atâtă strădanie și îmi este vital pentru a mă ține în viață, împingându-mă spre mare, prin mlaștini otrăvitoare.

Jocul acesta de-a privitul e primejdios; ca orice grup de oameni civilizați, mă gândesc că ar trebui să aibă un mijloc ocult de a verifica amprente digitale, precum și o autoritate consulară care, dacă voi fi descoperit, prin câteva formalități mă va trimite la pușcărie.

Exagerez: îi privesc cu oarecare fascinație – de atâtă amar de vreme n-am mai văzut oameni – pe intrușii aceștia îngrozitori; ar fi însă imposibil să-mi concentrez toată atenția asupra lor.

Mai întâi, pentru că: am multă treabă; locul îl poate omorî și pe cel mai исcusit băstinaș din insulă; eu abia am sosit și sunt lipsit de unelte.

În al doilea rând: din cauza pericolului de a fi descoperit privindu-i. Cu prima ocazie când ar veni în zona asta, dacă vreau să mă feresc, trebuie să-mi fac ascunzători prin tufișuri. În sfârșit, fiindcă există o dificultate materială pentru a-i vedea: ei stau pe creasta colinei și celui care îi spionează de aici îi par niște uriași fugitiivi; pot să-i văd doar când se apropie de râpe.